

AVISLÆSERNES KOMMUNIKATIONSBEHOV EN UFÆRDIG SKITSE

Af Frands Mortensen

I de senere år er massekommunikationsforskningens interesse i stigende grad blevet rettet imod forholdet mellem mediernes indhold og brugernes behov.

En indholdsanalyse prøver således i dag ikke blot at klarlægge det verdensbillede, medierne fremstiller, den søger samtidigt at pege på, hvordan det kan lade sig gøre at "sælge" dette verdensbillede til disse forbrugere.¹ Skal en tv-serie have succes, skal den møde massepublikummets erfaringsverden, skriver Morten Giersing i sin videnstunge bog om tv i USA. "Dagligdagens faktiske konflikter og utilfredsstillede behov skal opsuges og kompenseres i serien".²

Keld Vorup Sørensen skriver i en præcis kritik af den nyere medieforskning, at den herskende ideologi kun er afsættelig, hvis den - på den ene eller anden måde - forbinder sig med behovenes virkelighed.³ Og den fejl, medieanalysen har begået, mener han at kunne lokalisere til "1. en undervurdering af publikumsbehovenes kompleksitet og 2. en politisk bornethed i behovsvurderingen".⁴

Har man læst sådanne, fornuftige udsagn i et par år, presser følgende spørgsmål sig på med stigende styrke: Hvad er det for nogle behov, vi taler om? Slår man efter hos Morten Giersing og Keld Vorup Sørensen får man ingen svar. De udpeger ingen bestemte behov, men understreger at det er svært at sige noget præcist om det. Og det er det bestemt også. Problemet bliver imidlertid ikke lettere ved, at ingen reelt forsøger at svare. Ja, faktisk kan det gøres endnu mere umuligt at arbejde med, hvis man netop fastholder vanskeligheden, endda i tomme-tykke bøger.⁵

I denne artikel vil jeg så gøre et forsøg. Jeg opstiller 5 navngivne kommunikationsbehov og påstår, at de kan bruges i en forklaring på avisudviklingen i Danmark siden 1965. Intet mindre.

Jeg understreger, at artiklen og især behovsopstillingen er et forsøg. Måske er forsøget mere præget af god vilje end af gode tanker, men jeg håber, at det kan få

en diskussion igang og bringe os videre. Den nuværende træden vande er uudholdelig.

Artiklens opbygning

Jeg starter med at understrege, at behovene udgør et system. Desuden peges på behovenes placering i forhold til ideologier, handlemuligheder og karaktertyper. Hermed er den overordnede ramme for forståelsen opstillet.

Dernæst formulerer jeg de 5 behov, der skal bruges i den empiriske beskrivelse. Aviserne er inddelt i 4 typer, og disse karakteriseres i forhold til de 5 behov. Herefter redegøres der for oplagsudviklingen siden 1965.

Oplagsudviklingen forsøges så forklaret som værende bestemt af 4 faktorer, hvoraf ændringer i befolkningsgruppernes behovsmønstre anses for den væsentligste. Ændringerne i behovsmønstrene anses igen for at være resultat af forandringer i samfundets indretning, og derfor inddrages empirisk materiale, der bruges til at påvise en sådan ændring.

Herefter vender jeg tilbage til avisudviklingen. Hvis der er sket de påståede ændringer i samfundsindretningen, og hvis disse har medført ændringer i befolkningsgruppernes behovsmønstre, kan dette så forklare avisudviklingen? Det understreges, at der er andre faktorer på spil, men behovsændringen fastholdes dog som den centrale. Dog peges der på, at de seneste års udvikling synes at bringe kludder i forklaringen.

Behovene udgør et system

Menneskenes behov udgør et system. Det gælder både, når man isoleret betragter ét individs behov, og når man ser på det sociale netværk af behov, der udgøres af menneskers og sociale institutioners behov.

De forskellige behov hos ét menneske betinger gensidigt hinanden, og hvis nogle af

dem ændres, får det umiddelbart betydning for de andre. Hele systemet justeres. Opfattelsen medfører, at man ikke kan isolere de enkelte kommunikationsbehov i den kommende beskrivelse.

Også socialt set er det enkelte menneskes behovsstruktur afhængig, nemlig af andre menneskers behov og af det sociale netværk af behov, vi alle indgår i. Ændringer i behovenes sociale struktur får derfor konsekvenser for alle mennesker.

Behovene ændrer sig i den historiske udvikling. Det bliver derfor vanskeligt at tale om "oprindelige" behov, ligesom spørgsmålet om "naturlige" behov afgørende er problematiseret. Ud fra moralske og politiske standpunkter kan man tale om "rigtige" behov, men man må da være klar over, at sådanne udsagn hviler på en prioritering, man selv foretager.

De individuelle, menneskelige behov er karakteriseret ved deres brede tolerance-margin. De kan eksistere utilfredsstillende, og de kan udvides i det næsten uendelige. I den historiske proces - både betragtet i forhold til ét menneskes livsforløb og i forhold til menneskehedens historie - ændrer behovene sig voldsomt. Behov opstår og forsvinder, og behovene bliver udsat for en omfattende nuancering og raffinering. Man kan diskutere, om nogle af de menneskelige behov har konstant karakter, men selv i så fald er deres fremtrædelse og opfyldelse udsat for en omfattende historisk foranderlighed.

I den kommende opstilling af kommunikationsbehov vil jeg arbejde med 4 konstante behov (nr. 1, 3, 4 og 5) og 1 historisk opstået behov (nr. 2). Den måde, de imødekommes på, har imidlertid ændret sig i den historiske udvikling, ligesom de også i dag imødekommes forskelligt, afhængigt af personens klasse-, alders- og kønstilhørsforhold. De konstante behov anses for at være til stede hos alle mennesker til alle tider, de historisk opståede behov findes kun under bestemte, foranderlige omstændigheder.

Forholdet mellem det individuelle behovssystem og det sociale netværk af behov er uafklaret og kompliceret. Det er imidlertid sikkert, at de ikke er kalkulerbare eller reducerbare i forhold til hinanden. De enkelte mennesker er derfor ikke totalt fremmedbestemt, og omvendt er det sociale netværk af behov ikke alene bestemt

ud fra de enkelte menneskers behov.

Det individuelle behovssystem forholder sig direkte til det sociale netværk af behov. Dels sker der en delvis organisering af dele af det sociale behovssystem af ethvert individ. Dels forholder alle individer sig fortolkende til det sociale behovssystem. Det sidste sker bl.a. ved, at individerne sætter deres eget behovssystem og det sociale behovssystem ind i en motivationsstruktur, der hviler på en række værdiforestillinger.

(Kommentar: Det betyder med andre ord, at menneskene mere eller mindre bevidst kan udskyde imødekommelsen af dele af deres behovsstruktur, fordi de ud fra deres motivationsstruktur skønner, at disse behov er mindre vigtige for dem. Motivationsstrukturen opfatter jeg igen som værende bestemt af individernes værdiforestillinger ("ideologier"). Hvor kommer værdierne så fra, kunne man spørge. Og jeg véd det ikke).

En afgørende forudsætning for fortolkningen og indsættelsen af behovene i en motivationssammenhæng er evnen til reflektivitet. Dvs. evnen til at iagttage sine egne og samfundets erfaringer og gøre dem til genstand for overvejelser og prioritering. Reflektiviteten er den nødvendige forudsætning for menneskenes forestillinger om selvbestemmelse.

Selvbestemmelse sigter her ikke blot til, at menneskene opnår indsigt i "naturens love", som de derefter lærer at adlyde eller leve med. Selvbestemmelse sigter også til, at menneskene opdager, at deres egen "indre natur" er foranderlig. At den udvikles i og med at den undersøges og bearbejdes, og at den således kan blive anderledes.

Endelig betyder selvbestemmelse, at menneskene fastholder, at naturens love kun har sat nogle meget vide grænser for indretningen af det sociale samfund, og at også dette ændres via en bearbejdelse fra menneskenes side.

Reflektiviteten og selvbestemmelsen åbner således for et omfattende handlingsfelt, som de enkelte mennesker må lære at forholde sig til.

Evnen til reflektivitet udvikles i det historiske forløb, og har derfor været til stede i forskelligt omfang hos klasserne og klassernes individer. Én gang bragt ind i historien, kan den dog næppe forsvinde igen, men graden, hvormed et enkelt individ er i stand til at anvende den, bestemmes i høj grad af de faktiske levevilkår.

Endelig en bemærkning om karaktertyper. Jeg opfatter en bestemt karaktertype som en given organisering af det enkelte menneskes "indre natur", hvorigennem dets behov, værdiforestillinger og handlingsorienteringer forbindes til en helhed. Det betyder, at behovene befinder sig på et andet "niveau" end værdiforestillingerne, der igen er forskudt i forhold til handlingsorienteringerne. Behovene ligger "dybere" end værdiforestillingerne, hvad der betyder, at man bearbejder værdiforestillingsniveauet, idet man imødekommer behovene. Vejen til ideologisk påvirkning sker derfor også via en behovsimødekommelse.

Udviklingen af de forskellige karaktertyper starter i forbindelse med barnets fødsel, og man kan kun i ekstreme sygdomstilfælde tale om, at denne udvikling er afsluttet. For de fleste mennesker pågår en stadig udvikling - karaktertypen er ikke noget én gang fastlagt, men er flere mulige rammer, der kan fastholdes eller ændres, afhængigt af levevilkårene og den bevidste bearbejdelse.

Grundlæggende kommunikationsbehov

Det er i virkelighedens verden ikke muligt at isolere enkelte led i det individuelle behovssystem. Det gælder også for den del af de menneskelige behov, der udgøres af kommunikationsbehovene.

Men analytisk kan behovene skilles ad, og i det følgende opstilles 5 kommunikationsbehov, der er karakteriseret ved, at de - i større eller mindre udstrækning og i forskellige indbyrdes forhold - er til stede hos alle danskere, der lever nu. Det er den ene grund til, at de kaldes grundlæggende. Den anden grund er, at de også over en historisk meget lang periode har været fælles for de mennesker, der har levet i det danske samfund, i hvert fald siden slutningen af 1800-tallet. Som tidligere nævnt anser jeg 4 af disse behov for at være konstante, medens det femte opstår i forbindelse med samfundets "demokratisering".

Kommunikationsbehov knytter sig direkte til individernes bevidsthed og kun midelbart til deres kroppe og handlinger. Men behov, der umiddelbart er knyttet til individernes kroppe og handlinger, kan, hvis de forbliver (delvist) utilfredsstillende, "slå om" i bevidsthedsmæssige behov. I så fald vil de næppe kunne tilfredsstilles fuldstændigt i forhold til deres oprindelse, men dette gør dem ikke mindre vigtige som eventuelle kommunikationsbehov. De vil dog ikke blive betragtet som grundlæggende.

De fem kommunikationsbehov

Nr. 1: Behov for information om den umiddelbare hverdagssituation, man lever i. Dvs viden i tilknytning til hverdagens praktiske gøremål. Behovet udvikles på grund af, at menneskene må bearbejde deres omgivelser for at overleve og derfor må planlægge deres tilværelse. Endelig spiller det en afgørende rolle, at ens egen umiddelbare erfaring ikke er tilstrækkelig til at klare disse opgaver. Dette behov sigter således imod en praktisk anvendelse, omend den ikke altid er umiddelbar.

Dette behov imødekommes f.eks. af avisernes omtale af trafikforhold, forlystelsesmuligheder, uddannelsestilbud, foreningsaktiviteter og deres annoncer for f.eks. dagligvarer. Der er tale om et stofområde, der altid har eksisteret i de trykte medier, og som findes i både aviser og ugeblade (hvor det f.eks. kan være samlet specielt på sider med "praktiske råd til læserne"). Informationerne kan være specialiseret i fagblade og hobbymagasiner.

Nr. 2: Behov for informationer, der kan medvirke til at skabe overblik over den samfundsmæssige tilstand. Dette behov må ikke forveksles med nr. 1. Hvor nr. 1 vedrører de umiddelbare omgivelser og hverdagens handlinger, berører nr. 2 kun individerne midelbart og på længere sigt. Nr. 2 er historisk udviklet på grund af den forøgede nationale og internationale arbejdsdeling og på grund af det sociale netværks umiddelbare uigennemtrængelighed. Nr. 2 har således nok en praktisk funktion, men det er som regel på længere sigt denne kommer i anvendelse. Behovet opstår historisk i og med udviklingen af det kapitalistiske samfund og dets demokratiske styreform, og behovet imødekommes via avisernes referater, kommentarer, interviews og reportager om det internationale og nationale politiske og

økonomiske liv, bredt betragtet. Det er med andre ord dette behov, der har båret den del af avisernes indhold, som aviserne selv har betragtet som det vigtigste.⁶

Nr. 3: Behov for informationer, der kan hjælpe individerne til overfor sig selv og andre at kunne forsvare deres egen livsførelse. Behovet udvikles, fordi menneskene iagttager sig selv, og iagttager at andre iagttager dem (jfr. det tidligere sagte om refleksionen). Behov nr. 3 er f.eks. i den sene middelalder blevet dækket af kirken, der forklarede en statisk samfundsorden ved at fortælle individerne, at deres samfundsplacering var uforanderlig og retfærdig. I dag varetages behovet ikke direkte, men den vidt udbredte lærdom om, at man er ansvarlig for sin egen skæbne, har ikke gjort behovet mindre. Aviser og magasiner indeholder i næsten samtlige artikler elementer, der af læserne kan anvendes til at imødekomme dette behov. Det sker ikke umiddelbart, men via de forklaringer, menneskeopfattelser og værdinormer, der ligger som en strukturerende del i de beretninger, der optræder overalt i stoffet (enten de er sammentrængt i notitsens "glimt" eller udfoldet i lange fortællende forløb). Dette behov kan således kun imødekommes, hvis individerne aktivt (omend måske ubevidst) tolker videre på det, der umiddelbart fortælles med billeder og tekst.

Nr. 4: Behov for informationer om usædvanlige begivenheder. Det vil sige begivenheder, der er brud på hverdagen, og som ikke har nogen (umiddelbar) praktisk anvendelse. Den dybereliggende årsag til behovet er den menneskelige nysgerrighed, der er et artselement, omend den form, den fremtræder i, er historisk modificeret. De usædvanlige begivenheder indeholder enten elementer af død, katastrofer, grufulde forbrydelser eller overnaturlige fænomener, dvs "det uforklarlige", der vækker rædsel, eller også indgår der seksuelle handlinger, der bryder hverdagens normer, og som også er uforklarlige, men lystfyldte. Dette behov er historisk set blevet imødekommet af f.eks. folkeviser, eventyr, røverromaner og af avisernes såkaldte "Neuigkeiten" (i modsætning til "Nachrichten", der falder under (især) nr. 1 og nr. 2). Her indgår således alle beretninger om mærkelige fænomener, ulykker, forbrydelser, normbrydende seksualitet. Dvs et stof, der også altid har eksisteret i den trykte presse, både i magasiner, ugeblade og aviser.

Nr. 5: Behov for informationer, der kan anvendes i forbindelse med selvhvilende, lystfyldt tilstedeværelse. Dvs situationer, der rummer frihed for nødvendigheden,

fri udfoldelse, mættede øjeblikke, der hviler i sig selv. Behovet er knyttet til leg, fest, fri kreativitet, og disse behov kan også imødekommes uden for den kommunikation, vi her taler om. Men historisk kan man konstatere, at massemedierne også har varetaget behovet, endda i stigende grad på bekostning af individernes fælles handlinger uden for mediesituationen. Behovet må skelnes fra nr. 4, thi hvor nr. 4 indeholder elementer, der på en eller anden måde sætter individernes tilværelse i relief, og hvor kommunikationen derfor har en længerevarende virkning, så sigter nr. 5 alene på at blive forbrugt umiddelbart. Behov nr. 5 imødekommes af underholdningsstoffet i aviser og magasiner. Dvs det uprætentiose stof, der opbruges i og med læsningen: Tegneserier, vittigheder, småfortællinger, causerier.

Forbehold

Jeg har af pædagogiske grunde i det forrige afsnit peget på nogle stofområder, der traditionelt har imødekommet bestemte kommunikationsbehov. Men der er en fare i en sådan pædagogik, og den ligger i, at man tror, at bestemte stofområder, ja enkelte artikler kun sigter imod og kun kan imødekomme ét behov. Det er ikke tilfældet, tværtimod. I enhver artikel vil flere kommunikationsbehov blive inddraget og (delvist) imødekommet. Det, der adskiller artiklerne, er det indbyrdes forhold imellem de kommunikationsbehov, de forholder sig til, dvs om f.eks. nr. 2 har en stærk eller svag position, om der åbnes i forhold til nr. 3, om nr. 5 har let eller svært ved at blive aktiveret, osv.

Jeg har sagt, at disse 5 kommunikationsbehov er til stede hos alle individer i dagens danske samfund. Den indbyrdes vægtfordeling imellem dem er imidlertid forskellig, og individernes karakterdannelse, værdiforestillinger og handlingsmotiver vil bestemme, hvor megen vægt, individerne lægger på at få dem tilfredsstillet. Det må også understreges, at måden, hvorpå behovene tilfredsstilles, er højest forskellig, afhængig af klasseforhold, køn og alder.

Aviser, ugeblade og magasiner kan naturligvis imødekomme andre behov, end dem der er nævnt her. Disse andre behov anser jeg dog ikke for grundlæggende, dvs de er ikke fælles af alle danskere, og de er ikke af umiddelbar karakter.

Jeg har heller ikke anset det for nødvendigt at inddrage dem for at kunne opstille en forklaring på det udviklingsforløb, der nu skal gennemgås.

Avistyper

I forbindelse med den kommende skitse over dagspressens oplagsudvikling er det nødvendigt at inddele aviserne i forskellige typer. Jeg har valgt følgende:

landsdækkende omnibusaviser (Aktuelt, Berlingske Tidende, Morgenavisen Jyllands-Posten, Politiken).

landsdækkende specialaviser (Børsen, Information, Kristeligt Dagblad, Land og Folk, Socialistisk Dagblad).

landsdækkende formiddagsaviser (B.T., Ekstra Bladet).

lokale omnibusaviser (dvs. provinspressen minus Jyllands-Posten).

Man kan diskutere, om Aktuelt ikke burde placeres under specialaviserne, men da jeg vil anvende de talopstillinger, Den grafiske Højskole har udarbejdet⁷ på grundlag af Oplagstal og Markedstal, og da de har medtaget Aktuelt under landsdækkende omnibusaviser, vil jeg lade bladet blive dér. En flytning ville iøvrigt kun medføre ganske små justeringer i udviklingslinjen.

Inddelingen af de danske aviser i de 4 kategorier hviler i denne sammenhæng først og fremmest på en indholdsmæssig karakteristik, og der er her lagt vægt på de indbyrdes forhold mellem de behovsopfyldelseselementer, aviserne rummer.

I forhold til de 5 kommunikationsbehov kan avistyperne derfor beskrives således:

Tabel 1: Avistyper karakteriseret i forhold til 5 kommunikationsbehov

		1.	2.	3.	4.	5.
Lands	omnibus	noget	meget	noget	noget	noget
Lands	special	lidt	meget	meget	lidt	lidt
Lands	formiddag	lidt	noget	meget	meget	meget
Lokal	omnibus	meget	meget	noget	noget	noget

1 = umiddelbare hverdagssituation, 2 = overblik over samfundsmæssig tilstand, 3 = forsvare egen livsførelse, 4 = usædvanlige begivenheder, 5 = selvhvilende lystfyldt tilstedeværelse.

Tabellen siger således, at de landsdækkende omnibusaviser lægger megen vægt på at imødekomme behovet for overblik over den samfundsmæssige situation, medens de i mindre grad prøver at dække de informationer, der retter sig imod den umiddelbare hverdagssituation. Det samme er tilfældet, når det gælder avisens hjælp til, at læserne kan forsvare deres egen livssituation, og når det gælder det rene underholdningsstof. Informationer om usædvanlige begivenheder findes, men de prioriteres lavt.

Denne karakteristik gælder i store træk også for de lokale omnibusaviser, men de adskiller sig ved, at disse lægger stor vægt på at informere om den umiddelbare hverdagssituation.

De landsdækkende specialaviser prøver at se bort fra underholdningsbehovet (eller det prioriteres meget lavt) og fra behovet for viden om usædvanlige begivenheder, medens de lægger hovedvægten på den samfundsmæssige information og på at hjælpe læserne til at acceptere deres position og holdning til samfundet. Informationer om den umiddelbare hverdagssituation findes, men de er lavt prioriteret.

Endelig de landsdækkende formiddagsaviser. De lægger hovedvægt på at hjælpe

læserne til at forsvare deres egen livsførelse, på at orientere om usædvanlige begivenheder og på det rene underholdningsstof. Men der findes også informationer om den samfundsmæssige tilstand, omend det prioriteres noget lavere end i de andre avistyper. Endelig er der kun lidt, der retter sig imod den umiddelbare hverdagssituation.

Oplagsudviklingen siden 1965, fordelt på avistyper

I tabel 2, 3, 4 og 5 opregnes den udvikling, jeg i det følgende vil søge at forklare:

Tabel 2: Landsdækkende omnibusaviser. Oplag pr. husstand.⁸

	København	Sjælland	Fyn	Jylland	Danmark
1965	0.553	0.189	0.160	0.142	0.282
1969	0.482	0.163	0.142	0.154	0.258
1974	0.368	0.118	0.077	0.108	0.186
1976	0.332	0.116	0.070	0.103	0.172
1978	0.363	0.131	0.075	0.112	0.187
1981	0.348	0.131	0.095	0.109	0.182

Udviklingen følger to bevægelser. Først et meget kraftigt dyk i perioden 1965-76. Dette dyk indtræder i alle landsdele og betyder på landsplan, at dækningsprocenten går fra ca. 28 til ca. 17. I perioden 1976-81 er der tale om en svag stigning, der dog de fleste steder ophører igen. På landsplan sluttet med et niveau, der svarer til situationen i 1974.

Tabel 3: Lokale omnibusaviser. Oplag pr. husstand.

	København	Sjælland	Fyn	Jylland	Danmark
1965	0.023	0.727	0.801	0.737	0.514
1969	0.025	0.668	0.752	0.704	0.488
1974	0.020	0.573	0.593	0.562	0.401
1976	0.019	0.538	0.553	0.558	0.392
1978	0.019	0.547	0.551	0.568	0.399
1981	0.017	0.532	0.520	0.556	0.391

Også her følger udviklingen de to samme bevægelser. Først et kraftigt dyk i perioden 1965-76. Derefter en svag stigning, der vendes til en ny tilbagegang. Udgangsniveauet svarer på landsplan til 1976-niveauet.

Tabel 4: Landsdækkende formiddagsaviser. Oplag pr. husstand.

	København	Sjælland	Fyn	Jylland	Danmark
1965	0.364	0.107	0.048	0.034	0.153
1969	0.432	0.173	0.090	0.072	0.205
1974	0.449	0.225	0.110	0.106	0.233
1976	0.415	0.218	0.113	0.105	0.220
1978	0.387	0.222	0.114	0.101	0.208
1981	0.390	0.224	0.124	0.112	0.215

Også her er der tale om to bevægelser, men de går den anden vej. Først en stigning i alle landsdele, og på det samlede landsplan standser den i 1974. Dækningsprocenten er da gået fra ca. 15 til ca. 23 på landsplan. I 1974 falder dækningen, især i hovedstaden, men også i provinsen som helhed (provinsens samlede tal er: 1974 = 0.138, 1976 = 0.136, 1978 = 0.134). Kun på Fyn ses i denne periode en fortsat, men meget svag stigning. På det seneste er stigningen genoptaget, især i provinsen.

Tabel 5: Landsdækkende specialaviser. Oplag pr. husstand.⁹

	Danmark
1965	0.031
1969	0.027
1974	0.035
1976	0.040
1978	0.045
1981	0.047

I tabel 5 er der også tale om to bevægelser, men de følger ikke samme tidsinddeling som de hidtidige. I perioden 1965-1969 er der tale om et fald, men derefter stiger dækningsprocenten jævnt. Fra 1969 til 1981 fra 2.7 til 4.7. Den relative stigning er således betydelig, men der er tale om små reelle tal.

Samlet kommentar til tabel 2-5

For de landsdækkende omnibusaviser, de lokale omnibusaviser og de landsdækkende formiddagsaviser gælder, at man kan konstatere nogle bevægelser, der tidsmæssigt er næsten sammenfaldende. Medens begge typer af omnibusaviser går stærkt tilbage i perioden 1965-1976, gælder det for formiddagsaviserne, at de går frem i tidsrummet 1965-1974, hvorefter de stabiliserer sig og endda går lidt tilbage i perioden 1976-81. Omnibusaviserne stabiliserer sig også, men slutter med en svag tilbagegang.

Specialaviserne har et helt andet udviklingsmønster. De går tilbage indtil 1969, derefter kommer en uafbrudt fremgang.

I det følgende fremlægges den hypotese, at der er tale om bevægelser, der ikke indbyrdes betinger hinanden, men som har 4 fælles forklaringer: 1) forskydninger i befolkningens behovsmønstre, 2) forbedringer af avisernes professionaliseringsniveau, 3) skærpelse af den interne mediekonkurrence, 4) ændring i befolkningens økonomiske situation. Den logiske opbygning af forklaringstyperne er følgende:

I perioden 1965-1981 forandrede befolkningsgruppernes levevilkår sig, hvad der medførte ændrede behovsmønstre. Som tendens betød det en forskydning i kommunikationsbehovene, hvad der atter som tendens medførte ændringer i efterspørgslen efter de forskellige typer af aviser. Denne del af forklaringen, der i denne forbindelse er den centrale, behandles udførligt nedenfor.

I den samme periode højnedes avisernes professionaliseringsniveau. Det startede hos de store bladhus i hovedstaden allerede midt i 60erne, og slog igennem hos provinsaviserne i løbet af 70erne (bedre marketing, bedre bladledelse pga. svækkelsen af de partipolitiske hensyn, bedre journalister pga. den nye uddannelse). Den højere grad af professionalisme betød, at aviserne - alt andet lige - bedre blev i stand til at imødekomme læsernes behov. Som tendens betød det højere oplag, eller større evne til at fastholde et opnået niveau.

Professionaliseringens gunstige virkning på oplagene modvirkedes imidlertid til dels af den stigende interne mediekonkurrence. I tidsrummet efter 1965 blev TV's nyhedsformidling - både den daglige i TV-Avisen og den længeresigtede i de egentlige magasiner - klart forbedret og også tidsmæssigt udvidet, og det samme skete med radioens landsdækkende nyhedsformidling efter 1964. Også udvidelsen i 70erne af den regionale nyhedsformidling i radioen betød en forværret konkurrencesituation for de lokale aviser. Endelig voksede de gratisomdelte distriktsblade voldsomt i samlet oplag i perioden, og deres annoncer og (i mindre grad) lokale journalistik svækkede både de landsdækkende omnibusaviser og de lokale omnibusaviser. Kun de landsdækkende formiddagsaviser synes i nogen grad at have lagt en kurs, der i et vist omfang "samarbejder" med udviklingen af TV, og derved undgår de en oplagsmæssig svækkelse.

Endelig skete der i periodens slutning (ca. efter 1976) en forværring af læsernes økonomiske situation, hvad der medførte, at de som købere i mindre grad blev i stand til at opfylde deres egne behov. Generelt betød det faldende oplag.

Herefter skal jeg gå mere i detaljer med ændringerne i befolkningens levevilkår. Først skitseres den såkaldte "urbaniseringsteori"¹⁰, og derefter gennemgås det empiriske materiale, jeg vil fremføre som argument for samfundsændringerne.

Samfundsændringerne: a) Urbaniseringsteorien

Den såkaldte anden industrialisering, der begyndte i Danmark i første halvdel af 1960'erne, fortsatte på trods af økonomisk krise gennem 70'erne og ind i 80'erne. For det sociale liv har den medført, at et stigende antal mennesker har fået deres levevilkår "urbaniseret" (dvs. en kvalitativ ændring), eller at en del mennesker har fået deres levevilkår endnu mere urbaniseret, end de var i forvejen (dvs. en kvantitativ udvidelse).

Ved "urbanisering af levevilkår" forstår jeg en stigende fysisk og psykisk adskillelse mellem arbejde, bolig, indkøb og fritidsadfærd. Stigende tempo i arbejdet, i indkøb og i fritiden. Stigende fremmedstyring i arbejdet og i fritidsaktiviteterne. Faldende overblik over egne livsmuligheder. Stigende adskillelse af familiemedlemmerne i døgnets 24 timer.

Denne urbanisering rammer ikke blot de mennesker, der bor i de store byer, men den rammer dem i særlig grad. Den etableres heller ikke alene på grund af, at mennesker bor i byer, men det spiller en væsentlig rolle. Det gør arbejdsforholdene imidlertid også, og det betyder, at urbaniseringen rammer forskelligt rent socialt: Arbejdere og lavere funktionærer rammes mere end f.eks. højere funktionærer og selvstændige erhvervsdrivende. Urbaniseringen skaber derfor på ét niveau fælles oplevelser, på et andet medfører den en polarisering.

For menneskene i hovedstaden og i nogen grad for dem i de 5 store provinsbyer¹¹ gælder det, at den væsentlige, kvalitative ændring af levevilkårene fandt sted i perioden op til 1970. I 1970'erne fortsatte urbaniseringen af levevilkårene rent kvantitativt. På landsplan skete det kvalitativt nye først og fremmest i provinsens øvrige dele.

Her kan den iagttages via den fortsatte afvandring fra landbruget, både erhvervs-mæssigt og som en fraflytning fra landdistrikterne, i etableringen af en række nye mellemstore industrivirksomheder i de mellemstore og mindre provinsbyer, i væksten i de offentlige institutioner, i en almindelig opskruning af arbejdstempoet, i et stigende antal udearbejdende kvinder, i opførelsen af de mange nye parcelhus-områder, og i ændringen i indkøbsvanerne.

Det daglige liv i de mellemstore og små provinsbyer begyndte i løbet af 70erne i nogen grad at følge de mønstre, der tidligere var forbeholdt københavnernes eller beboerne af de større provinsbyer. Derved skete der ændringer i befolkningens behov, bl.a. i dens kommunikationsbehov.

På de følgende sider skal ændringerne i levevilkårene belyses via empirisk materiale, og hovedvægten er lagt på de ændringer, der har størst betydning for medieforbruget.¹²

b) De ændrede levevilkår

Tabel 6 viser, at befolkningen i landdistrikterne er svundet kraftigt ind gennem hele perioden. Således boede f.eks. 36% af befolkningen i landdistrikterne i 1971, medens kun 23% gjorde det i 1979. Væksten har hovedsageligt ligget i de mellemstore og små provinsbyer, medens hovedstaden og de 5 store provinsbyer er stagneret.

Tabel 6: Befolkningens fordeling på bystørrelser og land.

På grund af ændringer i inddelingsprincipperne kan DMI ikke anvendes for hele perioden. 1960-70 belyses derfor via Levevilkår i Danmark 1976, s. 42, 1971-79 via DMI. DMI 1980ff. har på ny ændret inddelingskriterier. Opgørelserne er i %.

	Hoved- staden	Dens for- stæder	Provins- byer	Deres for- stæder	Bymæssig bebyggelse	Land distrikter
1960	20	9	27	4	13	27
1965	18	11	27	5	15	24
1970	16	12	26	7	13	21

	1971		1979	
	1000	%	1000	%
Hovedstadsområdet	1118	30	1153	28
Byer over 60.000	449	12	499	12
Øvrige provinsbyer	816	22	1525	37
Landdistrikter	1340	36	927	23

Tabel 7 viser, at der inden for byerne desuden er sket en forskydning med hensyn til boligens art. Der er absolut set kommet flere boliger i etageejendomme, men relativt er deres andel faldet (fra f.eks. 42% i 1970 til 37% i 1977). Væksten ligger først og fremmest på parcelhusene, der siden 1960 er vokset med $\frac{1}{2}$ million (fra 488.000 til 990.000).

Tabel 7: Boliger fordelt efter husets art.

Opgørelse fra Levevilkår i Danmark 1980, s. 241. Tal i 1000 og i %.

	Land- ejendom		Een- familie		To- familie		Etage ejendom		Samlet antal 1000
	1000	%	1000	%	1000	%	1000	%	
1960	183	12	488	33	155	11	637	44	1.463
1970	175	10	716	41	117	7	735	42	1.743
1977	145	7	990	48	165	8	763	37	2.063

At ikke alene folketallet, men også arbejdspladserne er vokset i provinsen, kan ses af tabel 8, 9 og 10.

Tabel 8: Fordelingen af industriens arbejdspladser.

Materiale fra Peter Hartoft-Nielsen: Den regionale erhvervsstruktur og beskæftigelsesudvikling. Arbejdsnotat 8 fra Lavindkomstkommissionen 1980, s. 65. Tal i 1000 og i %.

	Hovedstads- regionen		Øerne øst		Fyn + Østjylland		Udkants- amter		Hele DK - Bornholm
	1000	%	1000	%	1000	%	1000	%	1000
1965	184	45	218	54	109	27	79	20	405
1972	155	38	193	47	115	28	99	24	407
1977	124	33	161	43	106	29	105	28	373

Hovedstadregionen = centrale kommuner + hovedstadsamtere, Øerne Øst = Danmark øst for Storebælt, Fyn + Østjylland = Fyns amt, Vejle og Århus amter, Udkantsamterne = Sønderjyllands, Ribe, Ringkjøbing, Viborg og Nordjyllands amter. Bornholm er ikke med på grund af fortrolighedshensyn ved industritællingerne.

Tabel 9: De offentligt ansatte

De offentligt ansatte er her defineret som kategorien "Administration, liberale erhverv m.v." fratrukket underkategorien "andre liberale erhverv" og tillagt en række underkategorier under transportvirksomhed, nemlig jernbane, sporveje, rutebiltrafik, telefon-, post- og telegrafvæsen. Kilde: Statistisk 10-års-oversigt 1973 og 1979:

	1960	1965	1970	1975	1978
	1000 personer				
Off.adm., politi, militær	66	80	108	133	143
Undervisning, bibliotek	67	92	132	182	207
Sundheds- og socialvæsen	102	133	200	303	363
Jernbane, sporveje ...	32	28	25	25	26
Telefon, post, tele	34	38	44	45	49
Alle offentligt ansatte	302	370	510	689	789
Arbejdsstyrken i DK	2064	2233	2390	2486	2625
Offentligt ansatte i %	14.6	16.5	21.4	27.7	30.1

Tabel 10: Regional fordeling af de kommunalt ansatte.

Her gengives tabel IV.6 fra Peter Hartoft-Nielsens bog, 1980

Den kommunale beskæftigelse 1979 (fuldtid)¹ pr. 1000 indbyggere (1976) i de enkelte regioner. Vækst pr. 1000 indbyggere 1972-75 og 1975-79.

Kommunegrupper ²	Hoved-	Vestsjælland og		Fyn og Østjylland			Udkantsamterne			Hele		
	stads-	Storstrøm		i alt			i alt			landet		
	region	D	E		C	D	E		D	E	ekskl. Bornholm	
	B										i alt	
Kommunal beskæftigelse												
pr. 1000 indb.	54	46	47	47	56	47	44	49	49	43	46	49
Indeks for kommunal												
beskæftigelse pr.												
1000 indb.	111	94	96	95	115	96	91	100	100	87	93	100
Vækst 1972-75 pr.												
1000 indb.	9			5				6			6	7
Vækst 1975-79 pr.												
1000 indb.	11	8	10	9	12	8	10	10	9	8	9	10
Vækst 1972-79 pr.												
1000 indb.	20			15				16			15	16

1) Heltids- og deltidsbeskæftigelse er omregnet svarende til fuldtidsbeskæftigelse, jf. bilag C.8.

2) Kommunegrupper: A: Centalkommunerne (København, Frederiksberg og Gentofte), B: Hovedstadsamterne (ekskl. Gentofte kommune), C: Kommuner med største by > 100.000 indbyggere, D: Kommuner med største by med 10.000-100.000 indbyggere, E: Kommuner med største by < 10.000 indbyggere.

Kilde: Egne beregninger ud fra materiale i Danmarks Statistik. Absolutte tal, se bilag C. 8.

Samlet har udviklingen inden for industriarbejdspladserne vist en lille tilbagegang fra 405.000 i 1965 til 373.000 i 1977 (tabel 8), men der er sket en regional udligning. Arbejdspladserne er flyttet ud fra hovedstaden og fra Østdanmark til udkantsområderne (hovedstaden har således tabt 60.000, Østdanmark som helhed så godt som det samme, hvad der viser hovedstadsregionens udsatte position, se tabel 8). Fyn og Østjylland har stået stille som helhed. Yderligere detailanalyser kan vise (se videre i Hartoft-Nielsen 1980), at væksten i Vestdanmark næsten udelukkende er sket i kommuner, hvor den største by er under 10.000 indbyggere, og at sådanne kommuner endda i periodens slutning (dvs 1972-77) er de eneste, der kan vise fremgang. I dette femår tabte f.eks. København, Århus og Odense tilsammen 35.000 industriarbejdspladser, medens de mellemstore provinsbyer "kun" tabte 7.000. De mindre byer gik som de eneste frem. Den samlede udvikling af industriarbejdspladserne har derfor som tendens betydet en udjævning, en mere ligelig fordeling over hele landet (når frases de egentlige landdistrikter).

Den største vækst i arbejdspladser som helhed skete imidlertid ikke inden for industrien, men i den offentlige sektor. Se på tallene i tabel 9. Her ses, at det samlede tal 1965 var 370.000, og at det i 1978 var øget til 789.000, dvs godt 400.000. Hartoft-Nielsen 1980 har analyseret den regionale fordeling af dem, og man kan da se (detaljerne findes i Hartoft-Nielsens bog), at de statslige arbejdspladser er fastholdt i deres skæve fordeling. I byer med over 100.000 indbyggere var væksten i perioden 1965-75 50%, i byer mellem 100.000 og 10.000 33%, og byer under 10.000 indbyggere oplevede et samlet fald i andelen af statslige arbejdspladser. Selv i udkantsområderne er der sket interne justeringer, idet de statslige arbejdspladser er flyttet til de lokalt største byer. (Se henvisning i tabel 8). Denne tendens er til dels modvirket af de kommunale (kommuner og amtskommuner) arbejdspladsers udvikling. Af tabel 10 fremgår, at antallet af kommunalt ansatte er vokset i alle landsdele og i alle kommunetyper, i hvert fald i slutningen af perioden, hvor der findes talmateriale (dvs 1972-79). Samtidigt kan det ses, at væksten har været stærkest i hovedstadsregionen, og svagest i udkantsamterne. Nogen udjævningseffekt er der således ikke tale om inden for fordelingen af de offentlige arbejdspladser, men alle steder i landet er der samlet tale om en betydelig vækst.

Ifølge den summariske fordeling af de offentligt ansatte i tabel 9 er væksten først og fremmest sket inden for undervisnings-, sundheds- og socialektoren, dvs de dele

af den offentlige administration, der ligger tættest på borgernes hverdag. Disse sektorer tegner sig således for en samlet forøgelse fra 225.000 i 1965 til 570.000 i 1978, dvs 345.000 arbejdspladser.

Den samlede betydning af udvidelsen af den offentlige sektor er meget omfattende. For det første har det som nævnt medført oprettelsen af ca. 400.000 arbejdspladser i perioden 1965-1978 (tabel 9). For det andet er der sket en voldsom stigning i de samlede skatter, og der er her igennem foretaget en vis omfordeling af samfundets økonomiske midler. Dels via de nye arbejdspladser, og dels via de sociale sikkerhedsnet det offentlige udspændte under samtlige borgere i perioden. For det tredje medførte det offentliges overtagelse af en række traditionelle familieopgaver (opdragelse, undervisning, pasning af syge og gamle), at begge de voksne i familierne blev frigjort fra hjemmet, og derfor kunne søge ud på arbejdsmarkedet. Væksten af pasningsmuligheder for børn er på i alt 165.000, nemlig fra 51.791 i 1966 til 217.299 i 1979 (se tabel 11).

Tabel 11: Offentligt kontrollerede børnepasningsmuligheder.

Optryk af tabel VIII.1 fra Birgitte Liebach: Lavindkomstproblemer blandt kvindelige servicearbejdere, Arbejdsnotat 13 fra Lavindkomstkommisionen, 1980, side 168:

Antal pladser i daginstitutioner og tilskudsberettiget dagpleje

	Dagpleje	Vuggestue	Børnehave	Aldersint.	Fritidshjem	I alt	Dagplejepladser i pct. af samtl.
	- Antal -						
1966	150	4.872	36.460	-	10.309	51.791	0
1967	752	5.518	39.491	-	10.961	56.722	1
1968	1.064	6.781	45.221	-	12.694	66.380	2
1969	3.965	8.196	50.538	-	14.033	76.732	5
1970	6.397	9.132	54.951	-	14.901	85.381	7
1971	10.934	11.254	65.864	-	16.726	104.778	10
1972	16.097	12.396	75.541	302	18.176	122.499	13
1973	20.950	16.402	90.650	1.228	22.609	151.299	14
1975	23.840	17.088	91.847	6.287	23.585	162.647	15
1976	26.751	16.818	88.638	12.261	25.125	169.593	16
1977	31.318	16.920	87.538	13.672	25.768	175.216	18
1978	40.406	17.578	91.719	14.575	26.869	191.247	21
1979	52.180	18.460	94.511	18.702	33.446	217.299	24

Kilde: De sociale ressourceopgørelser. S.E. 1976 A 20 og S.E. 1980 A 9.

Af tabel 12 kan vi se, at muligheden blev udnyttet af 400.000 gifte kvinder. Deres tal faldt fra 813.000 hjemmegående gifte kvinder til 409.000. (Vi vender senere tilbage til denne tabel).

Tabel 12: Befolkningens fordeling på erhverv.

Materiale fra DMI 1969 og DMI 1980. Tal i 1000 og i %.

	Mænd				Kvinder				Mænd + kvinder			
	1969		1980		1969		1980		1969		1980	
	Tal	%	Tal	%	Tal	%	Tal	%	Tal	%	Tal	%
Ufag.ar- bejder	321	18	297	15	212	11	289	14	533	15	586	14
Fag.ar- bejder	286	16	305	15	71	4	84	4	358	10	389	9
Lav funk- tionær	208	12	398	20	225	12	5111	24	433	12	910	22
Høj funk- tionær	160	9	133	7	49	3	35	2	208	6	168	4
Land- bruger	194	11	106	5	7	0	5	0	201	5	111	3
Selv.det/ hdvrk.	85	5	50	2	17	1	6	0	102	3	56	1
Selvst. i-ø-	118	7	87	3	28	1	21	1	146	4	108	3
Lærling, stud.	179	10	306	15	135	7	279	13	314	9	585	14
Pensio/ arb.l.	247	14	346	17	308	17	469	22	555	15	816	20
Gift kvinde	-	-	-	-	813	44	407	19	817	22	409	10
	1836		2029		1865		2109		3666		4138	

For det fjerde betød det stigende offentlige engagement, at flere og flere dele af hverdagslivet blev planlagt og styret efter centrale regler. Det medførte en mindskelse af individernes personbindinger og dermed af vilkårligheden, men samtidigt betød det en styrkelse af den anonyme magt og den offentlige kontrol med borgernes tilværelse. For det femte medførte den stigende planlægning af hverdagslivet, at det politiske liv fik øget betydning, da det jo er herigennem man kan styre den offentlige sektor. På ét niveau betød dette, at flere mennesker fik mulighed for at deltage i den samfundsmæssige magtudøvelse, men på et andet

niveau betød udviklingen, at det politiske liv blev mere og mere uoverskueligt, dels fordi flere og flere interesseorganisationer blev inddraget i planlægningen og administrationen af den offentlige sektor (se tabel 24 senere), dels fordi det offentliges handlinger fik større og større betydning på grund af samfundets stigende interne afhængigheder, og endelig fordi det offentlige engagerede sig i flere og flere områder.

Andre ændringer i arbejdslivet

Af tabel 12 fremgår det, hvilke ændringer der er sket i befolkningens erhvervsfordeling. For mændenes vedkommende gælder, at der skete et svagt fald blandt de ufaglærte arbejdere, en stagnation hos de faglærte og en voldsom stigning hos de lavere funktionærer (ca. 200.000). De selvstændige er som helhed faldet med over 1/3 eller omkring 150.000, medens de studerende og gruppen uden for erhverv er vokset betydeligt. For kvindernes vedkommende er det mest bemærkelsesværdige det store fald blandt de hjemmegående, hvad enten de var medhjælpende hustruer eller ej. I alt er ca. 400.000 kvinder kommet ud på arbejdsmarkedet, og den største vækst skete inden for gruppen lavere funktionærer (en forøgelse på omkring 300.000). Udviklingen blandt arbejdere har været beskeden, medens de studerendes antal er steget. Det samme er tilfældet for gruppen uden for arbejdsmarkedet (pensionister og arbejdsløse). Den samlede udvikling viser således at væksten ligger hos de lavere funktionærer, hos dem under uddannelse og hos dem, der er udstødt af arbejdsmarkedet. Tilbagegangen findes hos de selvstændige erhvervsdrivende og hos de hjemmegående kvinder.

I tabellerne 13, 14 og 15 findes materiale, der belyser hvorledes de forskellige erhvervsgrupper oplevede deres arbejdssituation i 1976. Det ses, at det ensformige arbejde, den beskedne indflydelse på tilrettelæggelsen af det daglige arbejde og den manglende indflydelse på de arbejdspladsforhold, der har længerevarende betydning, først og fremmest findes hos de ufaglærte arbejdere og de lavere funktionærer. (For de lavere funktionærer gælder det dog, at de oplever en forholdsvis stor indflydelse på tilrettelæggelsen af det daglige arbejde). Stor indflydelse på de længerevarende arbejdspladsforhold, sjældent ensformigt arbejde og stor indflydelse på tilrettelæggelse af det daglige arbejde karakteriserer de højere funktionærers

situation, men de er til gengæld plaget af, at de ofte oplever, at arbejdet er psykisk anstrengende. Som helhed gælder, at de dårligste vilkår findes hos de to grupper, der samlet er vokset mest i perioden (nemlig de lavere funktionærer og de ufaglærte arbejdere, der i alt er vokset fra knapt 1 million til knapt 1½ million). Dette bekræftes af udviklingen blandt dem, der føler sig trætte og uoplagte i fritiden (se tabel 17).

Tabel 13: Psykisk belastning i arbejdssituationen.

I Velfærdsundersøgelsen fra 1976 spurgte man, om arbejdet ofte blev oplevet som ensformigt, om det ofte blev oplevet som psykisk anstrengende, og om det ofte blev oplevet som forjaget. Svarene gengives her som % af de adspurgte, og kilden er Paul Holt: Fordelingen af arbejdsvilkår og sundhedsforhold for lønmodtagere, Arbejdsnotat 3 fra Lavindkomstkommissionen 1979, side 84: (M = mænd, K = kvinder)

		Ofte ensfor- migt	Ofte psykisk anstrg.	Ofte for- jaget
Overordnet funktionær	M	5	30	22
	K	5	34	18
Underordnet funktionær	M	15	21	17
	K	13	12	13
Faglært arbejder	M	12	9	19
Ufaglært arbejder	M	29	9	18
	K	33	8	19

Tabel 14: Indflydelse på tilrettelæggelsen af arbejdet.

I Velfærdsundersøgelsen fra 1976 spurgte man også, om man oplevede nogen indflydelse på tilrettelæggelsen af det daglige arbejde. Atter er svarene gengivet efter Paul Holts bog, 1979: s. 85.

		Stor	En vis	Ingen	Irrelevant
Overordnet funktionær	M	70	21	6	2
	K	60	27	12	2
Underordnet funktionær	M	47	29	24	0
	K	35	38	25	2
Faglært arbejder	M	27	36	37	1
Ufaglært arbejder	M	16	29	53	2
	K	27	26	43	4

Tabel 15: Indflydelse på 13 arbejdspladsforhold.

I Velfærdsundersøgelsen fra 1976 spurgte man, om man oplevede at have indflydelse på 13 arbejdspladsforhold, der også angik andet end det daglige arbejde. De 13 forhold var: a) placering af arbejdstid, b) placering af pauser, c) tilrettelæggelse af det daglige arbejde, d) rationaliseringer, e) større nyanskaffelser, f) ansættelser, g) afskedigelser, h) forflytninger og omplaceringer, i) forfremmelser, j) uddannelse og omskoling, k) lokaleforhold og andre hygiejniske forhold, l) sikkerhedsspørgsmål, m) arbejdspladsens fremtidige produktions- og beskæftigelsesforhold. I det følgende gengives tabel V.1. fra Finn Valentins bog *Fordelingen af påvirkningsmuligheder*, Arbejdsnotat 14 fra Lavindkomstkommissionen, 1980, s. 52.

Den procentvise andel af lønmodtagere¹, der oplyser ingen indflydelse at have på mindst halvdelen af 13 arbejdspladsforhold, særskilt efter arbejdsstilling, erhvervsuddannelse og arbejdsindtjening.

Arbejdsstilling ²		Erhvervsuddannelse		Arbejdsindtjening	
- Procent -					
Overordnede funktionærer	39	Akademisk og længere teoretisk	41	Høj	49
Underordnede funktionærer	69	Kortere teoretisk, lærlinge udd. samt kortere udd.	60	Mellem	72
Faglærte arbejdere	68	Tillæring	74	Lav	79
Ikke-faglærte arbejdere	84	Ingen erhvervsuddannelse	81		
Alle lønmodtagere	66	Alle lønmodtagere	66	Alle lønmodtagere	66

1) Ekskl. lønmodtagere, der mener, at spørgsmålet er irrelevant for deres arbejdssituation.

2) Vedr. opdelingen af funktionærer, se tabel III.1., note 2.

Kilde: Socialforskningsinstituttets Velfærdsundersøgelse.

Tidsforbruget på hverdage.

Ændringerne i bosætningen, i statens opgaver og i erhvervsforholdene har haft konsekvenser for befolkningens tidsanvendelse. Ifølge begge de citerede fritidsundersøgelser kan man konstatere en udvikling i retning af, at større dele af fritiden placeres i ferier og i week-ends, medens hverdagene bliver mere belastet af arbejde og nødvendige gøremål end tidligere. Af tabel 16 ses, at befolkningen som helhed har fået længere arbejdstid i 1975 end i 1964 (dvs. det modsatte af en ofte fremsat påstand. Men bemærk, at vi her ser på hverdagene, ikke week-ends. Men det er jo også hverdagsaviser, vi undersøger).

Tabel 16: Tidsanvendelse på hverdage. Gennemsnit for den voksne befolkning som helhed.

Tabel fra P-H Kühl: Fritid 1964-75, Socialforskningsinstituttet, meddelelse nr. 27, 1980.

	1964		1975		Ændring
Søvn	8t	10m	8t	17m	+07m
Erhvervsarbejde	3t	17m	4t	00m	+43m
Transport		23m		33m	+10m
Indkøb		19m		28m	+09m
Husarbejde	2t	19m	1t	50m	-29m + 40
Gæster		23m		31m	+08m
Besøg		51m	1t	03m	+12m
Aktivt hjemmeliv	2t	17m	1t	46m	-31m
Passivt hjemmeliv	5t	09m	4t	36m	-33m
Andet/uoplyst		52m		56m	+04m

Kort udtrykt består forandringerne i, at der i 1975 bruges ca. 1 timer mere på erhvervsarbejde og transport end i 1964, og dette er gået ud over hjemmelivet (både det aktive og det passive: forskellen er nævnt i teksten til tabel 18), samtidigt med at man i gennemsnit er selskabelige $\frac{1}{2}$ time mere, hvilket er taget fra husarbejdet. Den reelt ledige tid - forstået som den tid, der er til overs efter søvn, erhvervsarbejde, transport, indkøb og husarbejde, - er i gennemsnit blevet reduceret med ca. 40 minutter på en hverdag.

Man kan i tilknytning hertil anføre nogle tal om den stigende andel af befolkningen, der i 1975 siger, at de føler sig trætte og uoplagte i fritiden (se tabel 17):

Tabel 17: Andelen trætte og uoplagte i fritiden, blandt erhvervsbeskæftigede i undergrupper mht. alder, skoleuddannelse og bopælsområde.

Tabel fra P-H Kühls bog fra 1980, s. 50.

Alder	Uddannelse	Hovedstaden		Byer		Egl. land-distrikter		Alle	
		1964	1975	1964	1975	1964	1975	1964	1975
16-29 år	I skole	-	-	-	-	-	-	-	-
	Lav	4	44	20	28	7	31	10	32
	Mellem	37	29	26	24	(23)	26	30	25
	Høj	11	28	16	24	(5)	24	12	26
30-49 år	Lav	22	20	17	28	16	29	18	26
	Mellem	50	32	7	23	(13)	(42)	28	28
	Høj	21	22	10	26	(7)	(18)	16	24
50 år +	Lav	9	34	15	31	14	40	13	34
	Mellem	61	32	(14)	(35)	(38)	28	47	33
	Høj	20	34	(21)	23	(22)	34	20	29
Alle		19	29	16	27	14	32	16	28

Anm.: () Under 20 personer i kategorien.

Gennemsnitsbetragtningerne omkring tidsforbruget kan løses op på forskellige personkategorier. Det sker i tabel 18, 19, 20, 21, 22 og 23. For de fleste gælder, at erhvervsarbejdet nu fylder mere (og man må være opmærksom på, at der er særlige opgørelsesproblemer for de selvstændige i byerhverv og for selvstændige landbrugere: deres aktive hjemmeliv vil ofte være det samme som andres erhvervsarbejde). Kun for gifte kvinder med børn er der sket et direkte fald. Samtidigt medgår der nu mere tid til transport, dels på grund af at flere virksomheder er placeret i specielle arbejdspladskvarterer, dels på grund af at menneskene i stigende grad bor i særlige boligkvarterer. Også indkøbstiden er steget, på trods af de mange selvbetjeningsbutikker, og det kan bl.a. være et udslag af større afstande til butikkerne. For mændenes vedkommende kan det ses, at vi nu deltager oftere i husarbejdet end tidligere. For alle kategorier gælder det endvidere, at tiden til selskabelighed er steget og at den markante sociale forskel fra 1964 i nogen grad er udjævnet (se f.eks. tidsudjævningen i tabel 18, 19 og 20 for "gæster" og "besøg").

Tabel 18: Tidsanvendelse på hverdage. Mandlige arbejdere.

Talmateriale fra de to fritidsundersøgelser fra 1964 og 1975, Fritidsvaner i Danmark, 2. forkortede udgave, Publikation nr. 25A, Socialforskningsinstituttet og Døgnrytme - tidsanvendelse, Meddelelse nr. 15, Socialforskningsinstituttet. Tiden angives i timer og minutter.

	1964		1975		Ændring
Søvn	7t	13m	7t	44m	+31m
Erhvervsarbejde	8t	08m	7t	29m	-39m
Transport		35m		39m	+04m
Indkøb		08m		17m	+09m
Husarbejde		17m		33m	+16m + 2l
Gæster		15m		21m	+06m
Besøg		28m		58m	+30m
Aktivt hjemmeliv ¹	1t	19m	1t	02m	-17m
Passivt hjemmeliv ²	5t	12m	3t	55m	-1t 17m
Andet ude		25m		48m	+23m
Uoplyst		-		14m	+14m

1) = Aktive fritidssysler, læsning, arbejde i hjemmet.

2) = Toilette, måltider, snak, børneleg, radio- og tv-benyttelse.

Tabel 19: Tidsanvendelse på hverdage. Mandlige funktionærer.

Kildemateriale, kategorier og opgørelse som i tabel 18.

	1964		1975		Ændring
Søvn	7t	43m	7t	45m	+02m
Erhvervsarbejde	7t	21m	7t	28m	+07m
Transport		42m		46m	+04m
Indkøb		06m		15m	+09m
Husarbejde		11m		31m	+20m + 42m
Gæster		16m		18m	+02m
Besøg		41m		45m	+04m
Aktivt hjemmeliv	1t	46m	1t	30m	-16m
Passivt hjemmeliv	4t	13m	3t	39m	-34m
Andet ude	1t	08m		51m	-17m
Uoplyst		-		12m	+12m

Tabel 20: Tidsanvendelse på hverdage. Selvstændige i byerhverv.

Kildemateriale, kategorier og opgørelse som i tabel 18.

	1964		1975		Ændring
Søvn	7t	58m	7t	47m	-11m
Erhvervsarbejde	4t	16m	6t	30m	+2t 14m
Transport		28m		28m	00m
Indkøb		00m		10m	+10m
Husarbejde		09m		23m	+14m
Gæster		09m		17m	+08m
Besøg		24m		58m	+34m
Aktivt hjemmeliv	4t	42m	2t	42m	-2t 00m
Passivt hjemmeliv	4t	56m	4t	07m	-49m
Andet ude		58m		38m	-20m
Uoplyst		-		-	-
Erhverv+aktiv hjemme	8t	58m	9t	12m	+14m

Tabel 21: Tidsanvendelse. Selvstændige i landbruget.

Kildemateriale, kategorier og opgørelse som i tabel 18.

	1964		1975		Ændring
Søvn	8t	06m	8t	06m	+00m
Erhvervsarbejde	1t	22m	1t	35m	+13m
Transport		06m		12m	+06m
Indkøb		19m		21m	+02m
Husarbejde		08m		12m	+04m
Gæster		09m		26m	+17m
Besøg		25m		43m	+18m
Aktivt hjemmeliv	8t	10m	7t	08m	-1t 02m
Passivt hjemmeliv	4t	56m	4t	45m	-11m
Andet ude		19m		31m	+12m
Uoplyst		-		01m	+01m
Erhverv+aktiv hjemme	9t	32m	8t	43m	-49m

Tabel 22: Tidsanvendelse på hverdage. Gifte, erhvervsaktive kvinder med børn.

Kildemateriale, kategorier og opgørelse som i tabel 18.

	1964		1975		Ændring
Søvn	7t	43m	7t	39m	-04m
Erhvervsarbejde	5t	50m	5t	06m	-44m
Transport		29m		39m	+10m
Indkøb		13m		29m	+16m
Husarbejde	3t	10m	2t	50m	-20m -42m
Gæster		23m		27m	+04m
Besøg		23m		50m	+27m
Aktivt hjemmeliv	1t	24m	1t	22m	-02m
Passivt hjemmeliv	4t	16m	4t	09m	-07m
Andet ude		09m		28m	+19m
Uoplyst		-		01m	+01m

Tabel 23: Tidsanvendelse på hverdage. Gifte, erhvervsaktive kvinder uden børn.

Kildemateriale, kategorier og opgørelse som i tabel 18.

	1964		1975		Ændring
Søvn	7t	55m	8t	17m	+22m
Erhvervsarbejde	5t	58m	6t	14m	+16m
Transport		20m		40m	+20m
Indkøb		18m		28m	+10m
Husarbejde	2t	15m	1t	36m	-39m +29m
Gæster		12m		44m	+32m
Besøg	1t	53m		58m	-55m
Aktivt hjemmeliv		47m		55m	+12m
Passivt hjemmeliv	3t	50m	3t	34m	-16m
Andet ude		32m		33m	+01m
Uoplyst		-		01m	+01m

Udviklingen i det organisatoriske liv

Tidligere blev det nævnt, at den offentlige sektor var vokset meget i perioden, og at den i stigende grad havde inddraget interesseorganisationer i planlægningen og administrationen af aktiviteterne. Der henvises da til den følgende tabel 24.

Tabel 24: Antal offentlige udvalg af beslutningsforberedende, iværksættende og administrerende karakter.

Offentlige udvalg er her defineret som udvalg, der er offentlige, som ikke er af regional karakter, og som er kollegialt ledede. De må heller ikke være domstole eller dele af folketinget. Kilden er Finn Valentins bog fra 1980, side 135:

	1946	1955	1965	1975
Totalt antal offentlige udvalg	411	546	673	667
Udvalg med interesseorganisation	187	279	314	352

Den viser imidlertid blot, at antallet af offentlige udvalg i perioden 1965-1975 er konstant, og at interesseorganisationernes medvirken er steget lidt (fra at være med i 314 udvalg til at være med i 352).

Det er imidlertid vigtigt at undersøge videre, hvilke offentlige udvalg der har deltagelse af interesseorganisationerne. Det fremgår af tabel 25:

Tabel 25: Fordeling af de offentlige udvalg på virkeområder.

Kilde som tabel 24. 1 = specifikke reguleringer; f.eks. reguleringer af det erhvervspolitiske og arbejdsmarkedspolitiske område. 2 = generelle reguleringer, dvs. reguleringer der retter sig mod borgerne i almindelighed (f.eks. skatteforhold, miljøforhold). 3 = reguleringer af offentlige serviceydelser; 4 = intern koordinering af den offentlige sektor.

	1946	1955	1965	1975
1. Antal udvalg inden for gruppe	141	194	196	150
Udvalg m/interesseorganisat.	96	129	117	111
2. Antal udvalg inden for gruppe	35	59	54	119
Udvalg m/interesseorganisat.	17	26	30	50
3. Antal udvalg inden for gruppe	182	240	362	353
Udvalg m/interesseorganisat.	53	97	143	174
4. Antal udvalg inden for gruppe	53	53	61	45
Udvalg m/interesseorganisat.	21	27	24	17

Pointen er, at væksten i antal udvalg, hvor der deltager interesseorganisationer, ligger inden for kategori 2 og 3, dvs. inden for udvalg, der retter sig imod borgerne (dvs. generelle reguleringer eller offentlige serviceydelser). At der ingen vækst er sket i kategori 1 siden 1955, viser blot at det var her arbejdsmarkedets parter først kom i kontakt med statsapparatet, hvilket næppe kan overraske. Når der så kan demonstreres et direkte fald i antallet af udvalg (fra 196 i 1965 til 150 i 1975), må det hænge sammen med en stigende centralisering inden for interesseorganisationerne. Dette vises i tabel 26:

Tabel 26: Det danske organisationssystems interne struktur.

Kilde: Finn Valentins bog fra 1980.

	Antal organisati- oner i alt ¹⁾ (N = 1953)	Antal para- plyorganisa- tioner (sammenslut- ninger)	Heraf hoved- organisa- tioner	Antal organisatio- ner uden til- knytning til andre organisati- oner	Centralise- ringsgrad	Funktionel arbejds- deling
Arbejdsorg.	56	8	3	9	moderat	betydelig
Funktionær-, tjeneste- mands- og akademikerorg.	378	26	7	27	svag-moderat	ringe
Liberale erhverv	54	2	2	38	svag	ringe
Arbejdsgiverorg.	136	10	2	11	stærk	betydelig
Landbrug, skovbrug, gartneri og fiskeri	119	14	1 (3)	27	moderat	betydelig
Industri og håndværk	223	9	7	39	svag-moderat	ringe
Handel	217	17	10	30	svag	ringe
Bank og forsikring, transport og service, presse	71	3	3	46	svag-moderat	ringe
Boligorg.	6	1	1	3	moderat	betydelig
Forbrugerorg.	18	2	2	7	svag-moderat	ringe
Kommunale org. mv.	18	2	2	9	moderat	betydelig
Skole, uddannelse og oplysning	43	3	3	21	svag-moderat	ringe
Kunst, kultur mv.	92	10	7	38	svag-moderat	betydelig
Fagl.-vidensk. selsk.	173	3	2	88	ringe	betydelig
Teknik og rationalisering	33	7	-	26	ringe	betydelig
Sociale og humanitære org.	137	12	10	44	moderat	ringe
Ungdom, fritid og idræt	138	11	10	38	svag	ringe
Kirkelige og religiøse organisationer	39	5	5	14	svag	ringe
Internat./nat. venskabs- foreninger	89	4	4	32	svag	ringe

1) Organisationer, der varetager funktioner på flere organisationsfelter, er talt med på disse felter.

Kilde: J.A. Buksti og L.N. Johansen: Organisationssystemet i Danmark, i H.N. Pedersen: Dansk Politik i 1970'erne. Kbh. 1979.

Tabellen viser en betragtelig grad af centralisering og funktionel arbejdsdeling hos en række centrale organisationer (arbejderorganisationer, arbejdsgiverorganisationer, erhvervsorganisationer for landbrug, skovbrug, gartneri og fiskere, kommunale organisationer).

Endelig viser tabel 27, at det danske organisationssystem især er vokset i ti-årene 1960-69 og 1970-79. Her tilkom 267 og 237 nye organisationer:

Tabel 27: Væksten i det danske organisationssystem.

Kilde: Bilag b i Finn Valentins bog fra 1980.

Det danske organisationssystems dannelse (nettotilvækst pr. tiår).

Organisationsfelt	-1800	1800-	1880-	1890-	1900-	1910-	1920-	1930-	1940-	1950-	1960-	1970-	Uop-	N
	79	89	89	99	09	19	29	39	49	59	69	79	lyst	N
Arbejderorg.			5	20	8	6	3	5	2	-	1	4	2	56
Funktionær-, tjene-														
stemands- og akade-														
mikerorg.	-	6	7	18	36	37	22	31	26	31	58	45	61	378
Liberales erhverv	-	4	-	1	4	7	4	7	2	5	12	6	2	54
Arbejdsgiverorg.	1	-	2	11	10	21	3	9	7	7	13	11	22	117
Landbrug, skovbrug,														
gartneri og fiskeri	1	5	5	5	8	9	4	12	7	14	18	29	2	119
Industri og håndværk	10	5	8	5	6	14	12	15	12	12	24	22	17	162
Handel	1	6	6	5	13	23	15	35	26	10	25	13	35	213
Bank og Forsikring,														
Transport og Ser-														
vice, presse	1	-	5	5	6	5	9	9	9	2	8	8	4	71
Boligorg.	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1	3	0	6
Forbrugerorg.	-	-	-	1	3	-	6	2	2	1	-	1	2	18
Kommunale org. mv.	-	-	-	-	2	5	3	2	-	2	-	4	-	18
Skole, uddannelse														
og oplysning	-	1	2	2	2	1	2	4	4	3	5	9	8	43
Kunst, kultur mv.	-	3	1	3	7	5	8	6	11	6	18	16	8	92
Fagligt-videnskab.														
selskaber og foren.	3	16	1	7	8	11	11	9	13	12	22	21	39	173
Teknik og rationa-														
lisering	-	-	-	-	2	5	1	2	3	5	7	4	1	30
Soc. og humanitære	1	7	2	7	15	9	6	12	14	15	26	17	7	137
Ungd., fritid og														
idræt	-	6	4	3	17	16	11	19	23	12	12	10	5	138
Kirkelige og														
religiøse	-	8	2	3	5	4	4	3	2	2	1	1	4	39
Internat./nat.														
venskabsforeninger	-	1	2	-	3	6	8	5	12	11	16	13	12	89
N	18	68	52	96	156	185	132	187	175	150	267	237	230	1953

Kilde: J.A. Buksti og L.N. Johansen: Organisationssystemet i Danmark, i H.N. Pedersen: Dansk Politik i 1970'erne.

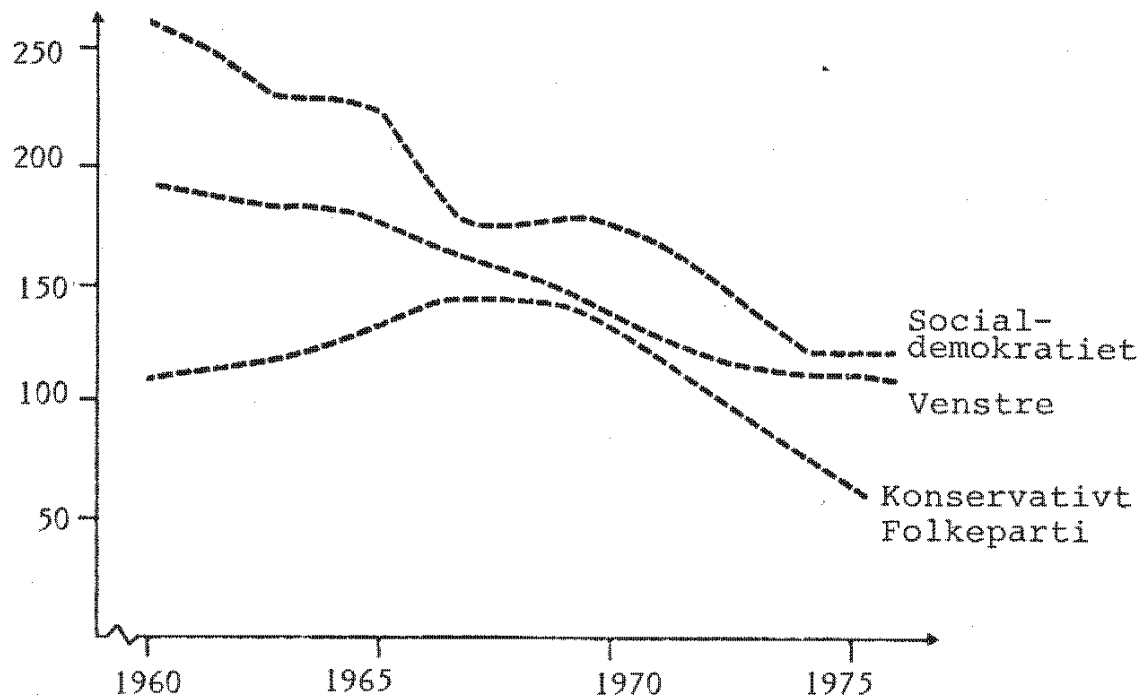
Den samlede betydning af udvidelsen af den offentlige sektor, væksten i antallet af organisationer, den stigende inddragelse af interesseorganisationer i planlægningen og administrationen af aktiviteterne, og den gradvise centralisering og funktionelle arbejdsdeling hos interesseorganisationerne er en styrkelse af de tendenser, vi tidligere var inde på. Det politiske område - bredt betragtet - bliver mere betydningsfyldt, flere og flere af hverdagens aktiviteter bliver underkastet planlægning, flere og flere afhængigheder mister deres personlige karakter, men får i stedet et anonymt anstrøg. Vilkhårligheden, tilfældigheden, men også den personlige spontanitet får dårligere vilkår. Flere får principielle muligheder for at få del i den samfundsmæssige magt, men vejen går ikke via personlige initiativer, men via den offentlige sektor eller de centrale organisationer. Konsekvenserne af de parlamentariske organers beslutninger bliver sværere og sværere at overskue, og modspillet fra interesseorganisationerne gør samtidigt de politiske partier svagere og svagere.

En række konsekvenser på det politiske plan kan ses i tabel 28, 29 og 30.

Tabel 28: Medlemstal for nogle danske partier 1960-1976.

Figuren er hentet fra Finn Valentins bog, 1980, side 152.

Medlemstal i tusinder

- 1) P. Gundelach: Forklaringer på græsrodsorganisationers dannelse, *Politica* 1979 nr. 4. s. 45.

Tabel 29: Valgdeltagelsen ved kommunale valg. Hovedlandsdele.

Efter Levevilkår i Danmark, 1980, side 280 samt Statistiske Efterretninger nr. A7-1982.

	1966	1970	1974	1978	1981
København og Frederiksberg	72.0	62.3	50.6	63.9	64.0
Øernes Amtsråds kredse	78.7	74.2	64.5	74.7	74.8
Jyllands amtsråds kredse	77.5	75.2	65.6	74.6	74.5
Hele landet	77.0	72.6	62.9	73.2	73.3

Færre bliver medlemmer af de politiske partier, der endda har monopol på udpegelsen af kandidater til valgene, stemmedeltagelsen i de kommunalpolitiske valg viser, at 1/4 af vælgerne ikke engang vil ulejlige sig til valglokalet, og det endda selvom amterne i den forløbne periode officielt har fået overdraget forvaltningen af endnu flere opgaver, og endelig ser man, at andelen af personer, der deltager i kommunalpolitiske aktiviteter uden for valgkampen, er meget beskeden (se tabel 30). Dette med den aktive deltagelse er også undersøgt i forbindelse med borgerdeltagelsen i den fysiske planlægning: Under 15% læste amtsrådets oplæg, under 15% besøgte de udstillinger, der var arrangeret om regionsplanen, under 5% deltog i studiekredsarbejde. Og det viser sig, således som man direkte kan se det i tabel 30, at det er socialgrupperne I og II, dem med de højeste indkomster, og dem med de længste uddannelser, der er de aktive. (Se nærmere hos Finn Valentin 1980).

Tabel 30: Deltagelse i kommunalpolitiske møder uden for valgkampen.

Efter Finn Valentins bog fra 1980, side 171.

Den procentvise andel af befolkningen på 20 år og derover, der oplyser at have deltaget i møder om kommunalpolitiske forhold uden for valgkampperioden, særskilt efter socialgruppe, erhvervsuddannelse, familiens bruttoindkomst samt køn. 1978.

	Skole- politik	Vugge- stuer, børne- haver og dag- pleje	Ældre- forsorg	Idræt og fritid	Biblioteker, voksenunder- visning, andre kul- turelle hold	Veje, trafik- sikring, kollek- tiv trafik	Byplan- lægning	Deltaget i mindst ét møde om ét af de nævnte emner
Socialgruppe - statusgruppe	Procent -							
I-II	21	16	10	20	17	13	23	46
III	9	10	5	7	6	6	13	27
IV	7	9	5	7	6	8	10	23
V	4	8	5	7	5	5	7	18
Udenfor erhverv	4	3	4	4	4	5	5	14
Erhvervsuddannelse								
Højere og vide- regående teore- tisk uddannelse	17	11	11	17	17	17	24	42
Længere og kortere teoretisk uddannelse	9	11	5	5	7	8	12	29
* Lærlinge, kort- varige og special- arbejderuddan- nelse	7	7	6	8	7	7	7	23
Ingen erhvervs- uddannelse	5	5	4	1	3	4	5	15
Familiens brutto- indkomst								
0-50.000	5	6	6	2	4	4	8	15
50.000-99.999	5	7	4	5	5	6	7	18
100.000-149.999	7	7	7	10	7	8	9	26
150.000 og der- over	15	14	5	13	12	12	17	35
Køn								
Mand	7	7	5	9	8	9	14	25
Kvinde	7	7	4	5	5	4	4	18
I alt	7	7	5	7	6	7	9	21

Kilde: Anvendelse af database fra: Karl-Henrik Bentzon, Hans Jørgen Nielsen, Steen Sauerberg, Søren Villadsen: En interviewundersøgelse af vælgerholdninger i forbindelse med kommunevalget i 1978.

AnM.: N = 1856.

Den samlede konsekvens af den beskrevne samfundsudvikling er, at der fra 1964 til 1975 er sket en stigning i antallet af mennesker, der svarer, at de oplever, at verden er blevet så indviklet, at de faktisk ikke forstår, hvad der foregår. Se tabel 31:

Tabel 31: Er tilværelsen blevet mere indviklet?

Materiale fra P-H Kühls bog fra 1980, s. 54.

Befolkningen og undergrupper mht. køn, alder og skoleuddannelse, fordelt efter enighed i følgende påstand: "Alting her i verden er blevet så indviklet, at jeg faktisk ikke forstår, hvad der foregår". 1964 og 1975. Pct.

	Køn		Alder			Skoleuddannelse			Alle	
	mænd 64 75	kvinder 64 75	16-29 64 75	30-49 64 75	50 + 64 75	i skole 64 75	lav 64 75	mellem 64 75	høj 64 75	Alle 64 75
Passer helt	16 22	21 33	13 19	15 23	25 38	11 16	22 38	9 18	3 6	19 28
Passer nogenlunde	17 19	22 23	17 19	20 20	21 23	12 14	22 24	15 20	9 14	20 21
Ved såmænd ikke	7 5	11 8	10 5	8 7	10 7	15 3	11 7	5 6	3 7	9 7
Passer ikke særlig godt	27 25	24 20	25 27	29 25	22 17	15 32	24 17	31 26	35 32	25 22
Passer slet ikke	32 28	20 15	34 29	27 24	20 14	47 33	20 13	39 29	49 40	26 21
Uoplyst	1 1	2 1	1 1	1 1	2 1	0 2	1 1	1 1	1 1	1 1

Også her kan den tidligere konstaterede forskel i uddannelsesniveaue iagttages. I 1975 mener 6% af dem med en høj skoleuddannelse, at verden er indviklet, medens tallet for dem med en lav skoleuddannelse er 38%. Det samme er tilfældet, hvis man spørger, om menneskene oplever, at de kan gøre noget ved de vigtigste problemer, vi i dag stilles overfor. 50% mener ikke, de kan gøre noget i 1975, 29% mente det i 1964. Se tabel 32.

Tabel 32: Kan man gøre noget ved de fleste vigtige problemer?

Materiale fra P-H Kühls bog fra 1980, s. 56.

Befolkningen og undergrupper mht. køn, alder og skoleuddannelse, fordelt efter enighed i følgende påstand: "Der er ikke meget, jeg kan gøre ved de fleste vigtige problemer, som vi i dag stilles overfor". 1964 og 1975. Pct.

	Køn		Alder			Skoleuddannelse			Alle	
	mænd 64 75	kvinder 64 75	16-29 64 75	30-49 64 75	50 + 64 75	i skole 64 75	lav 64 75	mellem 64 75	høj 64 75	Alle 64 75
Passer helt	26 46	31 53	24 40	28 45	32 60	18 39	32 57	27 44	17 35	29 50
Passer nogenlunde	24 27	27 25	22 29	26 29	27 22	22 25	27 24	23 26	19 31	25 26
Ved såmænd ikke	16 6	21 7	20 6	17 6	20 8	28 8	20 8	15 6	9 5	19 7
Passer ikke særlig godt	18 11	13 9	20 14	16 11	12 5	17 17	12 6	19 13	29 16	15 9
Passer slet ikke	15 9	5 5	12 10	11 8	7 4	10 9	7 4	14 11	24 12	10 7
Uoplyst	1 1	3 1	2 1	2 1	2 1	5 2	2 1	2 0	2 1	2 1

Udjævning og polarisering

De ændringer af befolkningens levevilkår, der er nævnt i de foregående afsnit, har regionalt betragtet medført en udjævning. Det kvalitative hovedskel går ikke som omkring midten af 1960erne mellem hovedstaden og provinsen, men nu befinder det sig i provinsen: nemlig skellet imellem byerne og landdistrikterne. Med hensyn til fordelingen af arbejdet er der også sket en vis udjævning: Flere hjemmegående kvinder er kommet i arbejde, og arbejdstidsforskellene mellem de mandlige arbejdere og funktionærerne er nu næsten ikke til at få øje på. Kun de stadig færre selvstændige har endnu en arbejdstid, der er klart længere end den øvrige befolkning.

På en række andre niveauer er der imidlertid i det samme tidsrum sket en polarisering, eller udtrykt på en anden måde: Den åbenlyse sociale polarisering, der

fandtes i midten af 1960'erne i hovedstaden og de allerstørste provinsbyer, er i perioden bredt ud til også at omfatte provinsens mindre byer. Man kan i stigende grad udskille en gruppe af personer, der enten udgør de ledende lag i de centrale organisationer, eller (og) som er karakteriseret ved høj uddannelse, spændende job uden ensformigt arbejde, men med psykiske belastninger, høje indkomster og stor aktivitet på det brede politiske område (hvad enten det er i politiske partier, organisationer, eller borgermøder). Den samme gruppe er dominerende inden for samtlige kulturelle tilbud (deltagelse i foreningsmøder, deltagelse i voksenuddannelse, sportsudøvelse, biblioteksbenyttelse, boglæsning, avislæsning, teaterbesøg, koncertbesøg, kunstinteresse. Se tal i Kühl 1980, s. 27-45). Denne gruppe kan vi kalde gruppe 1, og forsigtigt kan man anslå dens størrelse til at være 10-15% af befolkningen over 15 år. - Og man kan lige så tydeligt finde en anden ydergruppe, der er karakteriseret ved det modsatte: ved ikke at være ledere i centrale organisationer, ved at have lav uddannelse, ensformige jobs, som de kun har ringe indflydelse på, lave indkomster og en lav aktivitet på det politiske og kulturelle område. Denne gruppe kan vi kalde gruppe 3, og den udgør forsigtigt anslået omkring halvdelen af befolkningen. Imellem gruppe 1 og gruppe 3 findes en mellemgruppe 2, der ikke kan karakteriseres ved voldsom aktivitet eller passivitet, og som udgør omkring 35-40% af befolkningen. De nævnte modsætningsforhold går på tværs af borgernes politiske tilhørsforhold.

Fælles for alle gælder imidlertid den stigende urbanisering: Polarisering af livet på hverdagene overfor livet i weekends og ferier, en stærkere forskel på arbejdslivet og livet i fritiden, en mere psykisk belastende livssituation, et mere hektisk liv.

De ændrede levevilkår og behovene

De nævnte ændringer i levevilkårene har medført ændrede behovsmønstre hos avislæserne og aviskøberne. Nogle behov er blevet større, andre mindre og atter andre er uændrede. For de forskellige klasser medfører dette ændringer i den indbyrdes sammensætning af behovsmønstret.

Den mere sammenpressede dagligdag med den øgede arbejdstid, den mindskede reelle fritid og den stigende følelse af træthed i fritiden har bevirket, at der er

mindre tid til aktivt at arrangere og foranstalte det, jeg kalder "selvhvilende, behagelige oplevelser". Lysten til besøg og gæster er imidlertid ikke forsvundet, tværtimod. Behov nr. 5 er alt i alt blevet større, eller ønsket om opfyldelse af behov nr. 5 har fået en større plads hos alle.

Også behov nr. 3 er blevet større. Det dækker over hjælp til overfor sig selv og andre at kunne forsvare sin egen livsførelse. Samfundsudviklingen har medført en række brud med traditionelle livsformer og livsholdninger, og samtidigt er den sociale mobilitet - bl.a. i kraft af uddannelsessystemet og også i kraft af de opstigningsmuligheder, de mange organisationer rummer - øget væsentligt. Dermed udvikles et tilsvarende behov for at kunne forklare og forsvare de trufne valg.

Med hensyn til behov nr. 4 kan der næppe konstateres ændringer, men det er i høj grad tilfældet for behov nr. 2. Det dækker behov for informationer, der kan skabe overblik over den samfundsmæssige tilstand. Polariseringstendensen har betydet, at gruppen af kulturelt og politisk aktive personer har haft en stigning i dette behov, medens det modsatte har været tilfældet for gruppen af politisk og kulturelt mere passive personer. Dette behov er således steget i betydning hos nogle, og faldet i betydning for andre.

Endelig kan man næppe konstatere nogen ændring i behov nr. 1 indenfor de sidste 15 år.

De ændrede behov og opslagsudviklingen

Hvilken betydning skulle de påståede ændringer i behovsmønstrene så få for oplagsudviklingen?

De landsdækkende omnibusaviser skulle som følge af polariseringen af behov nr. 2 - og som følge af at de lægger stor vægt på at imødekomme dette behov - blive svækket i forhold til dele af det publikum, de havde ved undersøgelsesperiodens begyndelse i 1965. Deres forholdsvis ringe beskæftigelse med behov nr. 5 skulle trække i samme retning. Det tilsvarende skulle - med en tilsvarende begrundelse - ske for de lokale omnibusavisers vedkommende.

For de to resterende avistyper skulle det modsatte gøre sig gældende. De landsdækkende formiddagsviser skulle få en oplagsfremgang på grund af opprioriteringen af behov nr. 3 og nr. 5, og på grund af polariseringen af behov nr. 2, som de har nedprioriteret i forhold til omnibuspressen. Se i den forbindelse på følgende tabel 33.

Tabel 33: Kernelæsernes indstilling til deres vigtigste avis.

	Landsdækkende morgen- dagblade	Landsdækkende formiddags- blade	Lokale dag- blade	Hele befolkningen
		- % -		i 1.000
Nyttig	78	47	70	69
Sensationel	11	54	12	18
Let at finde rundt i	89	90	91	90
Underholdende	48	63	38	45
Let at forstå	86	87	88	87
Menneskelig	63	37	60	57
Pålidelig	49	13	37	37
Har faste standpunkter	59	39	45	48
Antal personer i 1.000	843	533	2.034	3.408

Kilde: DMK's redaktionelle undersøgelse 1978.

Blev taget fra: Betænkning 972, side 27.

Den viser, at på trods af at de landsdækkende formiddagsaviser betragtes som sensationelle, underholdende og lidet pålidelige, og på trods af at kun få mener, de har faste standpunkter, så læses de alligevel dagligt af over 1 million danskere. Jeg læser dette som en bekræftelse af betydningen af behov 3, 4 og 5, og som en underkendelse af behov nr. 2's afgørende betydning.

Endelig specialaviserne: De skulle have mulighed for en fremgang, som følge af

polariseringen af behov nr. 2. Men da den politisk-kulturelt aktive gruppe er lille, og da de i øvrigt ikke understøtter opfyldelsen af behov nr. 5, skulle deres fremgang blive lille.

Det ses af tabellerne 2, 3, 4 og 5 at dette passer. I hvert fald indtil 1976. Så kan der konstateres små krusninger på den glatte overflade. Omnibusaviserne gik lidt frem i 1978, men tabte det næsten helt igen i 1981. Formiddagsaviserne har ikke fortsat deres oplagsfremgang, hvad de "skulle" ifølge teorien. 1978 var en direkte tilbagegang, og 1981 retter det ikke helt op.

Supplerende overvejelser

Kan man forvente, at de indbyrdes bevægelser mellem avistyperne og bevægelserne inden for avistyperne skulle fortsætte uafbrudt? Næppe. På et tidspunkt vil forholdet mellem læsernes behov og avisernes tilbud nå en momentan balance. Men det må alligevel inden for den opstillede ramme anses for uforklaret, at de landsdækkende formiddagsaviser ikke er gået frem siden midten af 1970'erne, og samtidigt er det overraskende, at de lokale omnibusaviser ikke er gået mere tilbage i det samme tidsrum.

Det kan derfor konstateres, at de analyserede ændringer i behovsmønstrene ikke er tilstrækkelige til alene at forklare de iagttagede oplags- og læsertal. Men som nævnt tidligere findes der ved siden af behovsændringerne en række andre faktorer, der kan bidrage til at forklare oplagsændringerne, og der blev peget på avisernes professionaliseringsniveau, den interne mediekonkurrence og læsernes økonomiske situation. Disse faktorer skal kort inddrages i overvejelserne, uden at der heri ligger, at problematikken er helt afklaret.

Det må fremhæves, at bestemte behovsmønstre hos læserne åbner mulighed for en oplagsfremgang for aviserne. Om muligheden udnyttes afhænger af avisernes professionaliseringsniveau, deres evne til at registrere behovene, og imødekomme dem indholdsmæssigt og med hensyn til form.

I tilknytning til de landsdækkende formiddagsaviser kan man overveje, om de i

deres journalistik efter midten af 1970'erne i tilstrækkelig grad har fulgt de ændringer, der er sket i læsernes levevilkår. Ligeledes må man pege på, at stagnationen for formiddagsavisernes oplagsbevægelse falder tidsmæssigt sammen med starten på den økonomiske krise. Det kan tænkes, at de som løssalgsaviser lettere end andre rammes af et svækket privatforbrug. Endelig er det sandsynligt, at netop formiddagsaviserne på grund af deres stofbehandling vil være særligt følsomme for den konkurrence, der er udgået fra de indholdsmæssige ændringer, der er sket i dansk TV de sidste 5-6 år. Jeg sigter her til den øgede mængde underholdningsprogrammer af moderne "professionel" tilsnit (typen "Dallas"), den øgede nyhedsformidling i tv-avisen med flere dramatiske reportager fra nationale begivenheder, den nye magasintype med genreblandingerne ("Kanal"-udsendelserne som type, en klar inspiration fra netop formiddagspressen) og de øgede og stilmæssigt forbedrede sportsudsendelser. Endelig kan man i stigende grad i selve programlægningen se en tendens til at arbejde med en "prime time", hvor de mest publikumsvenlige udsendelser placeres. Alt dette er noget, som formiddagsaviserne selv har presset på for at få gennemført, og de har desuden i et vist omfang oplagsmæssigt kunne "samarbejde" med enkeltbegivenhederne. Men på længere sigt er der her tale om en udvikling, der vil medføre, at netop de behov, formiddagspressen har bedst "fat i", også i stigende grad kan imødekommes via tv. Og så vil oplagsfaldet indtræffe hos aviserne.

I forhold til de lokale omnibusaviser gør flere andre forhold sig gældende. Højnelen af det gennemsnitlige professionelle niveau er især slået igennem hos de lokale omnibusaviser i 1970'ernes slutning, og den har uden tvivl bidraget til, at bladene i den omhandlede periode har fastholdt deres oplag længere, end det ellers ville være tilfældet.

Den økonomiske krise, der i forhold til privatøkonomierne begyndte at markere sig fra midten af 70'erne, medførte gradvist en svækkelse af købeevnen, og dette burde trække i retning af en oplagsnedgang, også for de lokale omnibusaviser. Imidlertid er den udeblevet - i første omgang. Men dobbeltdækningen af aviserne er mindsket. I 1975 var der 36% af befolkningen, der læste mere end én hverdagsavis, i 1981 er tallet nede på 30%. I fravalgssituationen klarede de lokale omnibusaviser sig derfor, men de seneste oplagstal fra foråret 1983 og sommeren 1983 tyder på, at de nu er ved at tabe oplag igen. (Jfr. udgivererklæringerne).

Man kan overveje, om regionalradioerne og de gratisomdelte distriktsblade har haft nogen indflydelse på oplagsudviklingen hos de lokale omnibusaviser. Antallet af distriktsblade er steget voldsomt siden 1967 (fra omkring 300 i 1967 til omkring 350 i 1979, hvorefter de er faldet noget), og det samme er deres samlede oplag og deres sidetal. (Jfr. Betænkning 972, side 17-18). De kan naturligvis have svækket de lokale omnibusaviser, ligesom regionalradioernes nyhedsformidling kan have spillet en rolle. Men jeg tror ikke de har været afgørende: på trods af at deres oplag og sidetal yderligere steg i perioden 1975-80 kan man nemlig ikke konstatere nogen yderligere svækkelse af de lokale omnibusaviser. Og heller ikke den gradvise forbedring af regionalradioerne fra midten af 70'erne og til nu kan ses på oplagstallene.

Jeg vil derfor fastholde behovsændringerne (og de bagvedliggende ændringer i levevilkårene) som det centrale i forklaringen.

Udgangsbøn

Artiklen er ment som et forsøg. Og jeg ved, at jeg nu har stillet an til hug. Jeg beder ikke om skånsel, men jeg håber, at vi i den kommende debat kan fastholde målet: nemlig at finde nogle gode forklaringer på den konstaterede udvikling i avisernes oplag.

Meilgaard, foråret 1982,
justeringer Århus september 1983.

Noter

1. Se f.eks. Morten Giersings analyse af "Bonnie & McCloud" i Giersing 1982, side 310-384.
2. Op.cit., side 295.
3. Sørensen 1979, side 185.
4. Op.cit., side 186.
5. Jeg sigter især til Carlsen et al 1980 og Schanz 1981. Titlerne antyder, at her måtte man da kunne få hjælp til en analyse af de behov, medierne forholder sig til. Men det er desværre ikke tilfældet. Bøgerne er udmærkede til at få en overordnet forståelse af den problematik, at der overhovedet dukker et behovsproblem op i verdenshistorien. Men de er svært tavse, når man vil tage fat på den nyere empiriske virkelighed, og de opmuntrer desværre heller ikke én til at gå igang.
6. Også statsmagten lægger hovedvægten på kommunikationsbehov nr 2, når de skal afgøre, om aviser skal have statsstøtte eller ej. I så godt som alle tilfælde kan man så finde klare formuleringer af, at aviserne godt nok også imødekommer andre behov, end det jeg her kalder nr 2, men at dette ikke kommer sagen ved: menneskene betragtes - når det drejer sig om pressestøtte - alene som statsborgere. At dette så i virkelighedens verden - både når støtten skal udformes og når aviserne skal tjene penge - kan vise sig for snævert, har endnu ingen nordisk kommission turdet tage fat på. Forsøg fra bl.a. min egen side mislykkedes i den danske Mediekommission. Om specielt de svenske overvejelser, se Gustafsson 1981.
7. Den grafiske Højskole 1979.
8. Kilden til tabel 2-5 er Den grafiske Højskole 1979 samt de relevante årgange af Oplagstal og Markedstal. Husstandenes antal er fastlagt efter postvæsenets årlige opgørelser, og oplagstallene for aviserne er først halvårs tal, fordelt

efter fordelingen i september måned samme år. Det betyder, at 1981-tallene er dem fra før de to konflikter på det grafiske område.

9. Af datamæssige årsager kan de landsdækkende specialaviser ikke fordeles på landsdele. Årsagen er, at Land og Folk og Socialistisk Dagblad ikke medtages i oversigterne over bladkredse og handelsdistrikter i Oplagstal og Markedstal.
10. Urbaniseringsteorien har jeg tidligere fremført i Mortensen 1979, hvor der også findes en række betragtninger over udbredelsen af B.T. og Ekstra Bladet, set i forhold til urbaniseringen.
11. De fem store provinsbyer er Århus, Odense, Ålborg, Esbjerg og Randers. Det er disse byer, der i Danske Media Index opføres som en kategori for sig, "provinsbyer over 50.000".
12. Det er nødvendigt med en generel kommentar til de følgende tabeller. Problemet er, at tabellerne er opstillet og basismaterialet indsamlet ud fra andre teoretiske forudsætninger, end dem jeg anvender. Kategorierne er derfor anderledes, end dem jeg ville bruge, hvis jeg selv skulle indsamle materialet. Imidlertid har jeg ikke ressourcer til at foretage den grundlæggende materialeindsamling, så jeg er tvunget til på en eller anden måde at fravriste svar fra det materiale, der foreligger. (Eller skaffe penge nok til at få indsamlet nyt materiale, hvilket desværre har lange udsigter).

Det betyder, at materialet næppe kan få egentlig "beviskarakter". Det kan højst give "indicier", og måske endda i visse tilfælde blot sige, at hypotesen i hvert fald ikke er falsificeret.

Det har ikke været muligt for mig at finde tilstrækkeligt materiale med de samme start- og slutår, men jeg skønner ikke, at det spiller nogen rolle, da det er de overordnede udviklingstendenser, der er det centrale.

Litteraturliste

Betænkning om de trykte mediers økonomi og beskæftigelse. Mediekommissionens betænkning nr. 3. Nr. 972. Kbh. 1983.

Jørgen Carlsen et. el.: Kapitalisme, behov og civilisation. I-II. Århus 1980.

Fordeling af levekårene. I-V. Socialforskningsinstituttets publikation nr. 82. Kbh. 1978-79.

Morten Giersing: TV i USA. Kbh. 1982.

Karl Erik Gustafsson: "Forskning om svensk massmediepolitik - eksemplet dagspressopolitik". In Massekultur & Medier nr. 1, 1981, s. 87-115.

Peter Hartoft-Nielsen: Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling. Kbh. 1980.

Paul Holt: Fordelingen af arbejdsvilkår og sundhedsforhold for lønmodtagere. Kbh. 1979.

Den grafiske Højskole: "Efterspørgslen efter danske dagblade i 1985". Stencil, Kbh 1979.

P-H Kühl: Fritid 1964-75. Socialforskningsinstituttets meddelelse nr. 27. Kbh. 1980.

P-H Kühl, Inger Koch-Nielsen, Kaj Westergaard: Fritidsvaner i Danmark. 2. forkortede udgave. Socialforskningsinstituttets publikation nr. 25 A. Kbh. 1976.

P-H Kühl, Inger Koch-Nielsen: Fritid 1975. Socialforskningsinstituttets meddelelse nr. 14. Kbh. 1976.

P-H Kühl, Jens Kristian Munk: Døgnrytme - tidsanvendelse. Socialforskningsinstituttets meddelelse nr. 15. Kbh. 1976.

Levevilkår i Danmark. Statistisk oversigt 1976. Kbh. 1976.

Levevilkår i Danmark. Statistisk oversigt 1980. Kbh. 1980.

Birgit Liebach: Lavindkomstproblemer blandt kvindelige servicearbejdere. Kbh. 1980.

Dansk Media Index siden 1968. Kbh. 1969-1983.

Frands Mortensen: "Sex og vold - det sælger da hvergang". In Bidrag nr. 9/10. Odense 1979, side 209-256.

Oplagstal og Markedstal siden 1965. Kbh. 1966-83.

Statistiske Efterretninger nr. A 7, 1982. Kbh. 1982.

Statistisk tiårs oversigt 1973. Århus 1973.

Statistisk tiårs oversigt 1979. Århus 1979.

Hans-Jørgen Schanz: Træk af behovsproblematikkens idehistorie med særligt henblik på Marx og Engels. Århus 1981.

Keld Vorup Sørensen: "Idol og identifikation. Nogle synspunkter på "Ugens Rapport"". In Bidrag 9/10. Odense 1979, side 183-208.

Udgivererklæringer 1983. Dansk Oplagskontrol. Stencil.

Finn Valentin: Fordelingen af påvirkningsmuligheder. Kbh. 1980.

Frands Mortensen er lektor ved Nordisk Institut, Aarhus Universitet.

TRAVOLTA-MYTEN. NARCISSISME OG IDOLBESÆTTELSE

Af Benny Bang Carlsen

Formålet med den følgende analyse af Travolta-myten er at bidrage til en afklaring af de metodiske og teoretiske problemer, der ligger i udarbejdelsen af en adækvat receptionsmodel og en medieanalysestrategi - som sensitivt kan afdække de mere eller mindre skjulte behov og driftsønsker, læseren investerer i de æstetiske medieprodukter. Sammenhængen mellem mediernes udtryks- og oplevelsesmæssige indhold og det givne publikums behovsdispositioner er artiklens centrale omdrejningspunkt.

Mit udgangspunkt er teoretisk, idet min analyse af Travolta-fænomenets fascinationskraft er formuleret ud fra min viden om den potentielle modtagergruppes socialpsykologiske profil og livssituation. Eftersom jeg arbejder med en teoretisk konstruktion, afledt af et bestemt socialisationsbegreb, så falder den empiriske eller konkrete læser ud af min analyse, hvilket rejser nogle metodiske spørgsmål, som jeg afslutningsvis vil tage op til diskussion.

Den overordnede erkendelsesinteresse i min analyse er bestemt af den flertydighed, der ligger i mediernes aktualiseringer af på én gang regressive-, kompensatoriske - og emancipatoriske behov for læserne. Interessen for at indkredse mediernes frigørende potentialer er ikke kun af mediestrategisk betydning, men har også betydning for den måde, hvorpå receptionsanalysen gribes an. Jeg vil forsøge at komme bagom discokulturens stærkt ideologiserede udtryksformer og se på hvilke behov og identifikationsmuligheder, denne kultur opfylder hos de potentielle læsere.

Afgrænsning af discerne og discokulturen

Den gruppe af unge der orienterer sig mod discokulturens kommercielle univers er ikke nogen veldefineret gruppe. Den rekrutteres hovedsageligt, uden jeg dog tør sætte nogle tal på, fra arbejder- og småborgerungdommen (lærlinge, arbejdsløse, efg-elever), men discokulturen har også gennemslags kraft hos store dele af